

KEMAL ÜMMÎ

Eserleri. 1. Divan. Çeşitli kütüphanelerde yirmi yedi yazması tesbit edilen divan nüshalarından (Yanpınar, s. 34-35) on dokuzu bir makalede tanıtılmıştır (Hickman, *JTS*, III [1979], s. 197-207). *Câmiu'n-nezâir* ve *Câmiu'l-meânî* gibi şiir mecmualarında da çok sayıda şiiri yer alan Kemal Ümmî'nin muhteviyatça en zengin divan nüshasında (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3357) yedisi mesnevi olmak üzere 140 şiiri bulunmaktadır. Divandaki yedi tevhidle biri 161 beyitlik bir mesnevisi diğeri on sekiz dörtlükten oluşan iki münâcâtı üzerinde Ahmet Yanpınar tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (bk. bibl.). **2. Kırk Armağan.** Bazı divan nüshalarında yer aldığı gibi müstakil nüshası da bulunan eser yaklaşık 200 beyitlik bir mesnevi olup ölüm hakkındaki bir hadisin şerhinden ibarettir. Abdülkadir Karahan bunu kırk hadis tercümesi olarak tanıtmıştır (*İslâm-Türk Edebiyatlarında Kırk Hadis Toplama Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul 1954, s. 146-149). Vasfi Mahir Kocatürk şairin bu eserini ömrünün sonlarına doğru yazdığını söyler. Menziller halinde kaleme alınan mesnevide ölüme hazırlanan sâliklerin sahip olması gereken özellikler on menzilde dört armağandan meydana geldiği için kitap *Kırk Armağan* adını almıştır. **3. Risâle-i Vefât.** Ölmek üzere olan bir kişinin son anları ile mezardaki hallerini anlatan ve amel-i sâlih tavsiyesiyle sona eren bu küçük mesnevi *Kırk Armağan*'ı tamamlar niteliktedir. Bilinen yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ali Nihad Tarlan, nr. 71/2, vr. 20^a-23^a). **4. Risâle-i İmân.** İman ve ibadete ait çeşitli hususları konu alan bu küçük mensur risâlenin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki bir mecmuanın içindedir (Hazine, nr. 178, vr. 98^a-108^b). Eserde başta namaz olmak üzere ibadetlerin ihlâsla yapılmasının faydaları anlatılmakta, âhirete imanla gitmek için bunların önemli olduğu vurgulanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Ahmed, *Menâkıb-ı Kemal Ümmî*, Millet Ktp., Ali Emiri Efendi, Manzum, nr. 1323/1; Latîfî, *Tezkire*, s. 286; Âli Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, II, 243; Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1375, vr. 56^a; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 372^a; *Osmanlı Müellifleri*, I, 152; *Bolu Livâsı Salnâmesi*, Bolu 1334, s. 455; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Millî Ktp., nr. 611, II, 1226; *TYDK*, I, 28-31; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 96-97, 319; İsmail Ünver, *Kemâl Ümmî Divanı ve Türkçe Sözcük Dizini* (mezuniyet tezi, 1968), AÜ DTCF; a.mlf., "Kemal-i Ümmî", *Bolu İli Halk Edebi-*

yatı Sempozyumu, Bolu 1986, s. 21-28; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 508; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 438; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1974, s. 282-283; *TÜYATOK*, 34/1, s. 16; Ahmet Yanpınar, *Kemal Ümmî Divanında Münâcaat ve Tevhidlerdeki Ayetlerin Tesbiti* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-35; Ali Vâhit, "Kemâl Ümmî Hakkında", *Halk Bilgisi Haberleri*, sy. 31, İstanbul 1933, s. 212-215; Muharrem Ergin, "Câmi'u'l-me'ânî'deki Türkçe Şiirler", *TDED*, III/3-4 (1949), s. 542; W. C. Hickman, "Who was Ümmî Kemal?", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, IV-V, İstanbul 1976-77, s. 57-82; a.mlf., "On The Manuscripts of The Divan of Ümmî Kemal", *JTS*, III (1979), s. 197-207; a.mlf., "Ummi Kemal in Anatolian Tradition", *Turcica*, XIV, Paris 1982, s. 155-167; İskender Pala, "Kemal Ümmî", *TDEA*, V, 271-272.

İSMAİL ÜNVER

KEMÂLEDDİN BEY, Mimar (1870-1927)

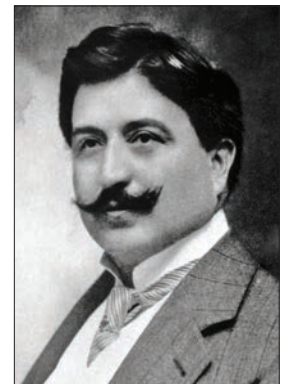
Osmanlı Devleti'nin sonları ile
Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında
eser veren Türk mimarı.

İstanbul Acıbadem'de doğdu. Babası deniz subayı Ali Bey, annesi Sadberk Hanım'dır. Aynı semtte bulunan İbrâhim Ağa Mektebi'nde ilk eğitimine başladı. Babasının görevi dolayısıyla 1880 yılında Girit'e gitti ve 1881'de Suda Tersanesi'ndeki özel okula devam etti. Ertesi yıl ailesiyle birlikte İstanbul'a dönünce Şehzadebaşı'nda yeni açılmış olan Şemsülmaarif'te orta öğrenimini tamamladı. Numûne-i Terakkî'de lise eğitimi gören Kemâleddin, burada matematik hocası Mehmed Nâdir Bey'den etkilenecek mühendis olmaya karar verdi. 1887'de girdiği Hendese-i Mülkiyye Mektebi'ne ikinci sınıftan başladı ve 1891 yılında buradan mezun oldu. Öğrenimi sırasında 21 Mayıs 1888 tarihinde sanayi madalyası alan Kemâleddin Bey, A. Jasmund'un mimari derslerine özel bir önem verdi. Mezuniyetinden sonra bu hocanın yardımcılığına tayin edildi ve dört yıl bu görevini sürdürdü. Bu yıllarda Budapeşte ve Viyana'ya gitti, özel bir mimari büro açarak İstanbul'da birkaç konak ve köşkün inşaatını gerçekleştirdi.

1895 yılında hocası Jasmund'un önerisiyle devlet tarafından mimarlık eğitimi için Almanya'ya gönderildi, iki yıl Berlin'de Charlottenburg Technische Hochschule'de okuyup iki buçuk yıl da devlet mimarlık bürolarında çalışarak meslek tecrübesini arttırdı. 1889 Nisanında İstanbul'a dönünce Hendese-i Mülkiyye'de göreve

başladı ve şehremâneti meclis reisi Halil Bey'in kızı Behiye Hanım'la evlendi. 1901'de Harbiye Nezâreti'nde Ebniye-i Askeriyye mimarlığına tayin edildi. Hendese-i Mülkiyye'deki görevi sırasında Jasmund'un derslerini verdi, Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde ise nazariyyât-ı mi'mâriyye okuttu. Bu derslerinde millî mimari hakkındaki düşüncelerini öğrencilerine aktararak onların yetişmesini sağladı. 1908 yılında Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti adıyla bir teşekkül kurup mimar ve mühendisleri örgütlemeye çalıştıysa da cemiyet 1912 yılı sonlarında faaliyetini durdurdu ve 1919'da tekrar açıldı.

1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi üzerine İttihat ve Terakkî Partisi'nin üyesi olan Halil Hammâde Paşa Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'nin başına geçti, buranın başmimarlığına getirilen Kemâleddin Bey de yeni kurulan İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü'ne tayin edildi. Bu dönemde bazı külliyyelerin yanı sıra birçok cami ve mescidin onarımını gerçekleştirdi. 22 Mart 1910 tarihinde Rusya tarafından kendisine ikinci rütbeden Saint İlyatıslas nişanı verildi. Aynı yılın sonlarında Evkaf Nâzirliği'ne getirilen Ürgüplü Hayri Efendi zamanında Kemâleddin Bey, İnşaat ve Tamirat Hey'et-i Fenniyyesi kadrolarını genişleterek büyük bir mimarlık ve inşaat bürosu olacak şekilde çalışmasını sağladı. Bu kurum millî mimarlık anlayışını uygulayacak olan birçok mimar, mühendis ve yapı ustasının yetişmesine vesile oldu. Evkaf Nezâreti'nin yaptırması planladığı vakıf hanları, cami ve mescidlerle mekteplerin projelerini 1910-1911 yılları arasında hazırlayan Kemâleddin Bey'in bu projelerinin ancak bir kısmı gerçekleştirilebilmiştir. Aynı dönemde Sanâyi-i Nefise Mektebi'ndeki derslerine son verilmeyle birlikte Mühendis Mektebi'nde fenn-i mi'mârî derslerini vermeye baş-

Mimar
Kemâleddin
Bey

ladı. 1919'da işgal yıllarının Evkaf Nâzırı Vasfi Hoca tarafından buradaki görevine son verilince özel bir büro açarak çalışmalarını yürüttü.

1922'de Kudüs müftüsü başkanlığın-daki Filistin Meclis-i Âlî-i Şer'î-i İslâmiye'den gelen davetle Kudüs'e giden Kemâleddin Bey burada Mescid-i Aksâ ile Kubbetü's-sahre'nin tamiratını üstlendi. 1923 yılında kısa bir süre için İstanbul'a geldi ve Çamlıca Kız Lisesi öğretmenlerinden Sabiha Hanım ile ikinci evliliğini yaptı. Aynı yılın Temmuz ayında Evkaf Nezâreti'ndeki görevine tekrar tayin edildiyse de Kudüs'teki çalışmalarını bitiremediği için bu göreve başlayamadı. 1925'te Mescid-i Aksâ'nın tamiratında gösterdiği başarıdan dolayı İngiliz Kraliyet Mimarlar Akademisi'ne (RIBA) şeref üyesi olarak seçildi. 1925 Ağustosunda yurda dönerek ekim ayında Ankara'da Evkaf Müdüriyeti-i Umûmiyyesi İnşaat ve Tamirat müdürlüğüne tayin edildi. 1926'da Maarif Vekâleti'nce kurulan Sanâyi-i Nefise Encümeni başkanlığına getirildi, bu arada aynı yıl Kudüs'e giderek buradaki tamiratları denetledi.

Ankara'da önemli birçok esere imza atan Kemâleddin Bey, 13 Temmuz 1927 tarihinde Ankara Palas'ın şantiyesinde yer alan evinde geçirdiği beyin kanaması sonucu öldü. Cenazesi 16 Temmuz 1927'de İstanbul'a getirilerek ertesi günü Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda Nuhkuyusu yakınlarına gömüldü. Mezarının yapımı uzun yıllar hizmet verdiği Vakıflar tarafından ihmal edilmiş, yol açımı sırasında bir ara mezarının kaybolduğu zannedilmiş, fakat daha sonra Fazıl Aynaoğlu tarafından Beyazıt Camii haziresine taşındığı anlaşılmıştır. Halen burada yer alan kabri taşsız ve kitâbesiz olarak durmaktadır.

Kemâleddin Bey çok sayıda proje üretmiştir (Tekeli – İlkin, s. 243-258). Bunlardan tamamlanmış olan eserleri şunlardır: Rumelihisarı sırtında eski Berlin sefiri Galip Bey için iki köşk (1895'ten önce), Nişantaşı'nda İsmâil Paşa Konağı ve Halil Paşa Konağı, Çamlıca'da Hicaz Valisi Ahmed Râtib Paşa Konağı, Ortaköy Korusu'nda Sultan Reşad Köşkü, Haydarpasha'da Muhâcirin Misafirhanesi, Fatih'te Ahmed Cevad Paşa Türbesi (1901) ve Gazi Osman Paşa Türbesi (1901-1902), Filibe'de Gar Binası (1908), Yeşilköy'de Mecidiye Camii (1909), Fatih - Çarşamba'da Fethiye Medresesi (1909-19), Beyoğlu'nda Kamer Hatun Camii (1911), Selânik'te Gar Binası (1911 sonrası, Balkan Savaşı yüzünden temel seviyesinde kalmıştır), Ali Rızâ Paşa Türbesi, Hüsnü Paşa Türbesi, İstanbul-Alemdar'da Vâki Efendi Medresesi (1911 sonrası), İstanbul Şehzadebaşı Talebe Yurdu, Edirne'de İttihat ve Terakî Kulübü Binası (Halkevi) ve Sıra Çarşılar, Uşak Meslek Okulu, Bandırma Hükümet Konağı, Aydın Evkaf Müdürlüğü, Eyüp'te Sultan Mehmed Reşad Türbesi (1911-12) ve Reşâdiye Mektebi (1911), İstanbul'da 1, 2, 3, 4 ve 5. Vakıf hanları (1911-26), İstanbul'da Vakıf Gürebâ Hastahanesi (1911 sonrası), Bostancı'da Kuloğlu Camii (1911-13), Bebek Camii (1913), Bakırköy-Kartaltepe'de Âmine Hatun Camii (1913-24), Şişli'de Âbide-i Hürriyet, Mahmud Şevket Paşa Türbesi (1913), Edirne'de Karaağaç Gar Binası (1913-14), Bostancı'da İbrâhim Paşa Mekteb-i İbtidâisi (1913), Beyazıt'ta Medresetü'l-kudât (1913), Göztepe Mekteb-i İbtidâisi (1915-24), Medine'de Dârü'lûm (1915), İstanbul Yavuzselim'de Medresetü'l-mütehassısın (1915-17), Lâleli'de Harikzedegân apartmanları (1919-22), Ankara'da Ankara Palas (1927) ve yedi adet vakıf evi

Kamer Hatun Camii – Tarlabası / İstanbul

(1927), Ankara Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü (1927-28), Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü (1927-30), Ankara'da I ve II. Vakıf hanları (1926-30), Ankara Yenışehir'de mektep (Ağustos 1925'ten sonra), Ankara'da Mimar Kemâleddin Okulu (Ağustos 1925'ten sonra), Belvü Palas (Ağustos 1925'ten sonra), Amerikan Sefâreti (Ağustos 1925'ten sonra). Mimar Kemâleddin'in gerçekleştirdiği önemli tamiratlar da İstanbul Yenicami, Sultan Ahmed, Ayasofya ve Fâtih külliyesiyle 1922-1925 yılları arasında Mescid-i Aksâ ve Kubbetü's-sahre'nin tamiratıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yıldırım Yavuz, *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, Ankara 1981; a.m.f., "Mescid-i Aksa ve Mimar Kemalettin", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Ankara 1995, III, 471-485; a.m.f., "Kemâleddin Bey", *DBİst.A*, IV, 521-522; a.m.f., "Kemâleddin Bey", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 26-27; İlhan Tekeli – Selim İlkin, *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*, Ankara 1997; Nihat [Nigizberk], "Mimar Kemalettin ve Eserleri", *Mimar*, III, İstanbul 1933, s. 19-21; Sedat Çetintaş, "Mimar Kemalettin: Mesleği ve Sanat Ülküsü", *Güzel Sanatlar*, sy. 5, İstanbul 1944, s. 160-173; Özlem Ergün – Metin Keskin, "Mimar Kemalettin ve Yapıtları", *Arkipekt*, sy. 413, İstanbul 1994, s. 60-75; a.m.f., "Mimar Kemalettin ve Edirne", a.e., sy. 434 (1996), s. 47-49.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU
ÖZKAN ERTUĞRUL

KEMÂLEDDİN el-ENBÂRÎ

(bk. ENBÂRÎ, Kemâleddin).

Mimar Kemâleddin Bey'in eserlerinden Bakırköy Kartaltepe'deki Âmine Hatun Camii ile Bebek Camii – İstanbul